

ВІДГУК

офіційного опонента **Канішевської Любові Вікторівни**, доктора педагогічних наук, професора, заступника директора з наукової та експериментальної роботи Інституту проблем виховання НАПН України на дисертаційне дослідження **Губарєвої Дар'ї Вячеславівни «Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності»**, представленого до захисту на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – Освітні, педагогічні науки, галузь знань 01 – Освіта/педагогіка.

Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок з науковими програмами, планами, темами.

Соціально-економічні та політичні зміни в Україні передбачають активний пошук нових шляхів підвищення ефективності виховання молодого покоління. У цьому контексті актуальності набуває проблема формування соціальної компетентності школярів, адже належний рівень сформованості соціальної компетентності забезпечує особистості повноцінне функціонування в сучасному соціумі.

Молодший шкільний вік характеризується низкою новоутворень, необхідних для формування соціальної компетентності в освітньому процесі (розвиток і якісне перетворення процесів пізнавальної сфери (мислення, пам'яті, уваги, сприйняття), розвиток вольових рис характеру; збагачення досвіду соціальної поведінки тощо)).

Дисертантка підсилює актуальність обраної для дослідження теми визначеними суперечностями між:

– вимогами держави до якості освіти та невідповідністю соціально-культурних умов розвитку особистості молодшого школяра, які спрямовані на формування соціальної компетентності;

– потребою держави у конкурентоспроможних особистостях, здатних до практичного застосування навичок соціальної комунікації та недостатнім рівнем сформованості в учнів молодшого шкільного віку соціальної компетентності;

– необхідністю формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності та нерозробленістю навчально-методичного забезпечення цього процесу.

Підтвердженням актуальності обраної теми дослідження є її зв'язок з науково-дослідними темами. Дисертація Д. В. Губаревої виконана відповідно до зведеного плану науково-дослідної роботи сфери освіти на тему «Психолого-педагогічні основи формування національно-культурної ідентичності дітей та студентської молоді України в умовах воєнно-політичних, соціально-економічних, інформаційних викликів ХХІ століття» (ДР№0120U001013) та тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та методики початкового навчання і є складовою наукового напрямку Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова «Зміст, форми, методи і засоби фахової підготовки вчителів».

Тема дисертації затверджена Вченою радою Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (протокол № 12 від 07.05.2018р.) та узгоджена в бюро Міжвідомчої Ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 29.05. 2018 р.).

Найбільш суттєві наукові результати, що містяться в дисертації.

У дисертації проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності в педагогічній теорії та практиці; теоретично обґрунтовано структуру, визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості соціальної компетентності у молодших школярів; спроектовано модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено

педагогічні умови формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; підготовлено й упроваджено в освітню практику початкової школи інформаційно-методичні ресурси з проблем формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертанткою *уперше* проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності в педагогічній теорії і практиці; теоретично обґрунтовано особливості формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; визначено компоненти (когнітивно-мотиваційний, емоційно-вольовий, операційно-діяльнісний), критерії, показники, що їх відображають та схарактеризовано рівні сформованості соціальної компетентності молодших школярів; розроблено модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; обґрунтовано педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів засобами проєктної діяльності (цілеспрямоване створення комплікативних соціально значущих ситуацій на основі інтеграції набутих знань, умінь і навичок, що визначають рівень сформованості соціальної компетентності суб'єктів освітнього процесу; стимулювання рефлексивної діяльності молодших школярів на кожному етапі формування соціальної компетентності; створення соціально-педагогічного виховного середовища; формування суб'єкт-суб'єктних ставлень на основі діалогу; надання можливості учням проявляти себе; залучення учнів до різних видів суспільно корисної діяльності; чергування різних способів формування проєктних груп для коригування розвитку соціальної компетентності кожного учня; залучення батьків учнів до участі у роботі над проєктом); виявлено і доведено ефективність інформаційно-методичних ресурсів щодо формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; *уточнено ключові поняття дослідження*: «соціалізація», «компетентність», «соціальна

компетентність», «соціальна компетентність молодшого школяра», «проектна діяльність»; *подальшого розвитку набули* положення про організацію процесу формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності.

Ступінь обґрунтованості наукових досліджень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Чітко визначений науковий апарат дослідження – об’єкт, предмет, мета, завдання, окреслено методи дослідження, розкрито його наукову новизну і практичне значення, наведено дані про впровадження та апробацію результатів дослідження.

Дисертантка ставить за мету – теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності.

Завдання, які розв’язуються автором у дисертаційному дослідженні, свідчать про його логічну послідовність, наукову новизну і методологічну обґрунтованість.

Здобувачкою проаналізовано сутність ключових понять дослідження.

Обґрунтовано авторське поняття «соціальна компетентність молодшого школяра» як інтегральної якості учня молодшого шкільного віку, яка передбачає оволодіння ним певною системою знань, сформованістю умінь і навичок індивідуальної та групової взаємодії в соціумі та здатність моделювати свою поведінку відповідно до соціальних норм і правил, а також оцінювати й корегувати дії та вчинки.

Хотилося б насамперед відзначити ґрунтовність й усебічність проведеного дисертанткою сучасного стану дослідження проблеми формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проектної діяльності в педагогічній теорії та практиці.

Схвальної оцінки заслуговують визначені здобувачкою компоненти соціальної компетентності та їх функції: когнітивно-мотиваційний, який виконує

функції: слідування правил; відмови або зупинки свого егоцентризму; розуміння соціальної реальності; емоційно-рефлексивний (*функції*: саморегулювання, надання позитивних зворотних зв'язків; турботливого мислення); операційно-діяльнісний (*функції*: ініціативність та самопрезентація; усвідомлений вибір; регулювання проблемних ситуацій).

Дисертанткою визначено *критерії* і *показники* сформованості соціальної компетентності молодших школярів: *когнітивно-мотиваційний* (сформованість знань: про загальні норми моралі та правила поведінки в родині, колективі, суспільстві та способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії (вербальні і невербальні; безпосередні, дистанційні, віртуальні) та їх ефективність; про управління своїми емоціями та діями; про способи уникнення конфліктних ситуацій); *емоційно-рефлексивний* (здатність молодшого школяра усвідомлювати важливість взаємодії з оточуючими людьми, дружніх стосунків із однолітками; аналізувати свої дії (вчинки) й інших людей та прогнозувати їх результати відповідно до цілей і соціальних норм; аналізувати свій емоційний стан та інших людей, контролювати емоції відповідно до здійсненого аналізу; коригувати свої дії відповідно до поставленої мети й інтересів учасників взаємодії; збагачувати інтеріоризований соціальний досвід на основі самовдосконалення); *операційно-діяльнісний компонент* (здатність молодшого школяра приймати загальні норми моралі і правила поведінки в родині, колективі, суспільстві, дотримуватися їх; установлювати й підтримувати відносини з різними соціальними групами і окремими людьми, особливо однолітками; бути активним у дружбі, спілкуванні та навчанні, співчутливим, толерантним у взаємодії з оточуючими людьми, особами з особливими потребами, представниками інших народів; проявляти зворотній зв'язок у спілкуванні засобами мовної та невербальної взаємодії; рахуватися з бажаннями та інтересами інших людей, установлювати власну позицію; самостійно приймати деякі рішення, брати на себе відповідальність за їх прийняття; уникати конфліктних ситуацій та за потреби їх розв'язувати; гідно

вигравати і програвати; адекватно проявляти розчарування, управляти проявами гніву; брати участь у колективних формах діяльності (ігровій, освітній, трудовій, спортивній тощо)).

З метою визначення рівнів сформованості соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку дисертантка добирала відповідний діагностичний інструментарій, зокрема: методика Assessment of Social Competence (ASC): A scale of social competence functions (адаптована під вітчизняні цінності та вік молодшого школяра); методика соціометричного вивчення міжособистісних відносин в дитячому колективі (Метод Дж. Морено); метод експертної оцінки тощо.

Вагоме значення має спроектована модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності. Ця модель є цілісним прогностичним образом реалізації практичних стратегій досліджень.

Дисертанткою обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності (цілеспрямоване створення комплікативних соціально значущих ситуацій на основі інтеграції набутих знань, умінь і навичок, що визначають рівень сформованості соціальної компетентності суб'єктів освітнього процесу; стимулювання рефлексивної діяльності молодших школярів на кожному етапі формування соціальної компетентності; створення соціально-педагогічного виховного середовища; формування суб'єкт-суб'єктних ставлень на основі діалогу; надання можливості учням проявляти себе; залучення учнів до різних видів суспільно корисної діяльності; чергування різних способів формування проєктних груп для коригування розвитку соціальної компетентності кожного учня; залучення батьків учнів до участі у роботі над проєктом).

Вагоме практичне значення мають підготовлені та впроваджені в освітню практику початкової школи інформаційно-методичні ресурси: «Особливості формування ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку

(виховні заходи і батьківські збори (1-4 клас)))»; робочий зошит у 2-ух частинах «Світ у гармонії»; «Настільний зошит для вчителів з діагностики соціальної компетентності та її компонентів дітей молодшого шкільного віку».

Переконливо сприймається опис експериментальних даних на різних етапах експерименту, їх графічне представлення.

Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами, висвітлює основні положення змісту дисертації.

Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційна робота Д. В. Губаревої містить нові, раніше не захищені наукові положення, теоретичні та емпіричні результати дослідження спрямовані на успішне розв'язання п'яти наукових завдань. Отримані здобувачкою результати можна коротко сформулювати таким чином: уточнено сутність поняття «соціальна компетентність молодшого школяра»; проаналізовано сучасний стан дослідження проблеми формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності в педагогічній теорії та практиці; теоретично обґрунтовано структуру, визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості соціальної компетентності у молодших школярів; спроектовано модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; обґрунтовано, розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; підготовлено й упроваджено в освітню практику початкової школи інформаційно-методичні ресурси з проблем формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

Дисертанткою розроблено авторську експериментальну програму «Світ у гармонії», орієнтовану на формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності»; розроблено і впроваджено в освітню практику початкової школи інформаційно-методичні ресурси з проблем формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами

проектної діяльності, а саме: «Особливості формування ціннісного ставлення до людини у дітей молодшого шкільного віку: виховні заходи і батьківські збори», «Світ у гармонії: робочий зошит у 2-х частинах», «Настільний зошит для вчителів для діагностики соціальної компетентності та її компонентів у дітей молодшого шкільного віку».

Матеріали дисертаційного дослідження впроваджено в освітній процес ЗОШ Навчально-виховного комплексу «Оболонь» м. Києва (довідка № 39 від 29.03.2021 р.), школи I–III ступенів № 256 (довідка № 05.11/20 від 29.03.2021 р.), спеціалізованої школи № 3 з поглибленим вивченням інформаційних технологій (довідка № 01-18/47 від 30.03.2021 р.), спеціалізованої школи I–III ступенів з поглибленим вивченням предметів природничо-математичного циклу (довідка № 01-16/33 від 31.03.2021 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дисертаційного дослідження можуть бути використані науковцями і викладачами для розроблення посібників, методичних рекомендацій для вчителів початкових класів, під час викладання дисциплін «Теорія і методика виховання», «Методика виховної роботи», у системі післядипломної педагогічної освіти.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, висновку, списку використаних джерел, додатків.

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, ступінь обґрунтованості проблеми, її зв'язок з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет, методи дослідження; розкрито наукову новизну і практичне значення отриманих результатів дослідження, особистий внесок здобувача; наведено дані про впровадження й апробацію результатів дослідження, структуру та обсяг дисертації.

У першому розділі – «Теоретичні засади формування соціальної компетентності у молодших школярів» – уточнено сутність ключових понять

дослідження: «соціалізація», «компетентність», «соціальна компетентність», «соціальна компетентність молодшого школяра»; визначено особливості формування соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку; визначено структурні компоненти, критерії, показники та рівні сформованості соціальної компетентності в учнів молодшого шкільного віку.

У другому розділі – «Організаційно-методичне забезпечення процесу формування соціальної компетентності у молодших школярів» – розглянуто проєктну діяльність як засіб формування соціальної компетентності у молодшого школяра; обґрунтовано педагогічні умови формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності; спроектовано модель формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

У третьому розділі – «Організація та проведення експериментального дослідження» – наведено результати констатувального етапу експерименту; висвітлено зміст та процедуру формувального етапу експерименту; наведено результати дослідження в динаміці сформованості соціальної компетентності молодшого школяра засобами проєктної діяльності.

Виклад матеріалу дисертації має науковий характер та прикладне значення. Текст дисертації є завершеним і цілісним.

Повнота висвітлення основних результатів дисертації в опублікованих працях.

Основний зміст і результати дисертаційного дослідження висвітлено у 18 наукових та науково-методичних працях (з них 8 одноосібні), серед них: 1 зарубіжна колективна монографія; 3 статті у фахових виданнях; 3 статті у зарубіжних наукових періодичних виданнях і виданнях, що віднесено до міжнародних наукометричних баз даних; 5 публікацій мають апробаційний характер; 6 публікацій додатково відображають наукові результати дослідження, серед них: 2 навчальних посібника, 2 робочих зошита «Світ у гармонії», 2 свідоцтва про реєстрацію авторського права на текст.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення одержаних дисертанткою результатів, висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. На наш погляд, у вступі надто звужено подано актуальність роботи щодо формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

2. Аналіз сучасного стану дослідження проблеми формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності достатній, проте, на наш погляд, бракує оцінних суджень дослідниці щодо визначення ключових понять дослідження.

3. На думку опонента, бажано було б під час експериментальної перевірки педагогічних умов більшу увагу приділити їхньому взаємозв'язку, чим ще раз підтвердити цілісність формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

4. На наш погляд, більш детального опису потребують аксіологічний і діяльнісний підходи у процесі формування соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності.

5. У підрозділі 3.2. представлено аналіз та оцінку результатів експериментальної роботи з формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності, вірогідність яких доведено за допомогою методів математичної статистики. Проте потребує посилення аналітична частина результатів експериментальної роботи.

6. Окремі положення висновків до дисертації є дещо розлогими й не повною мірою узагальнюють здобуті автором результати дослідження.

Однак висловлені зауваження та побажання не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації.

Дисертація «Формування основ соціальної компетентності у молодших школярів засобами проєктної діяльності» є цілісним, логічним, завершеним і

самостійним дослідженням, що за науковим рівнем, новизною поставлених задач, обґрунтованістю основних положень висновків відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9–18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор Дарія Вячеславівна Губарева заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 011 – освітні, педагогічні науки.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
заступник директора з науково-
експериментальної роботи
Інституту проблем виховання НАПН України

kan

Л. В. Канішевська

Л.В. Канішевської

Лисенко М.В.